

JĀŅA ENDZELĪNA AKADĒMISKĀS BIOGRĀFIJAS MAZZINĀMAS LAPPUSES LĪDZ 1940. GADAM

Sarma Kļaviņa,

LZA goda doktore, Dr. philol.

Atslēgas vārdi: Latvijas zinātnes vēsture, latviešu valodniecības vēsture, baltistika, Jānis Endzelīns, Latvijas Universitātes Baltu filoloģijas nodaļa

Raksts veltīts Jāņa Endzelīna akadēmiskās biogrāfijas mazzināmām lappusēm no 1905. g., kad J. Endzelīns ieguva maģistra grādu, līdz padomju okupācijai 1940. g. Tās atvērtas, studējot gan npublicētos materiālus (Latvijas Valsts vēstures arhīva, Krievijas Zinātņu akadēmijas un Sanktpēterburgas Centrālā valsts vēstures arhīva dokumentus), gan publikācijas tā laika periodikā, literatūrā, kā arī atmiņās. Šajos avotos ir iegūti līdz šim mazzināmi fakti par J. Endzelīna maģistra un doktora disertāciju aizstāvēšanu, par "Lettsche Grammatik" (1922) izdošanu un novērtēšanu, par darbu pie K. Mīlenbaha iesāktās "Latviešu valodas vārdnīcas", par pedagoģisko un administratīvo darbību Latvijas Universitātē, par iegūto atzinību Eiropā un Latvijā, par profesora vasaras māju Koknesē.

Baltistikas vēsture nav iedomājama bez Jāņa Endzelīna tāpat kā sengrieķu literatūras vēsture bez Homēra. Šādu salīdzinājumu ir paudis baltists, profesors Ilinoisas universitātē Čikāgā, Ģiedrs Subačus (*Subačius*),¹ un tam var pievienoties. Taču jā-jautā, vai J. Endzelīna dzīve un darbība ir pietiekami pētīta un zināma, kaut arī viņa akadēmiskā biogrāfija vai nu enciklopēdijas raksta vai zinātniskas apceres veidā lasāma vismaz desmit valodās (latviešu, lietuviešu, igauņu, somu, krievu, vācu, angļu, itāliešu, arī čehu un zviedru). Protams, ir arī autobiogrāfijas, bet tās rakstījis pats vārdos skopais Endzelīns.

Joprojām dzīvo *nezināmais Endzelīns*. Turklāt, gadiem ritot, šī nezināmā daļa pieaug, jo mūžībā aiziet tie, kas studējuši vai strādājuši pie J. Endzelīna. Toties arhīvu krātuves Rīgā, Tartū, Pēterburgā, Harkovā, Prāgā, droši vien arī Kauņā un Viļņā, pacietīgi gaida pētniekus, jo glabā liecības gan par

izcilā zinātnieka akadēmisko biogrāfiju, gan par pretrunīgo personību.

J. Endzelīns nodzīvoja raženu mūžu — 88 gadus (1873–1961). Viņa akadēmiskā biogrāfija sākās ar pirmajām zinātniskajām publikācijām 19. gs. beigās (1897., 1898., 1899. g.)² un ar pirmo akadēmisko, t. i., maģistra, grādu, kas tika iegūts 1905. g. decembrī. Tā turpinājās sešus gadu desmitus Tartu, Harkovā un Rīgā. Šī bagātā mūža *grāmatā* hronoloģiski un ģeogrāfiski ir vairākas nodaļas. Un katrā no tām ir mazzināmas lappuses, kas nav atrodamas publicētajās biogrāfijās.

J. Endzelīna akadēmiskās biogrāfijas starts

Tas, kā sākās J. Endzelīna akadēmiskā biogrāfija, domājams, ir iespaidojis turpmāko gadu norises un viņa personību. Tas arī liecina, ka šī dzīve nebija viens vienīgs veiksmes stāsts (*success story*).

Ir zināms, ka 1905. g. 15. un 16. decembrī trīsdesmit divu gadu vecumā J. Endzelīns Tartu jeb Tērbatas (toreizējās Jurjevas) universitātē ieguva maģistra grādu salīdzināmajā valodniecībā par darbu “Латышские предлоги. I часть”. Aizstāvēšana bija smaga, divu dienu garumā. Savā atmiņu grāmatā “Viņās dienās” to aprakstījis šī notikuma aculiecinieks Edgars Krieviņš, toreizējais Tērbatas universitātes students un korporācijas “Lettonia” komilitonis, vēlākais Latvijas Universitātes docents un diplomāts.³ Kad abi oficiālie oponenti — profesori Dmitrijs Kudrjavskis (Кудрявский) un Leonhards Māzings (Мазинг) — maģistra darbu bija atzinīgi novērtējuši, savus iebildumus no metodoloģiskā viedokļa izteica klasiskās filoloģijas profesors Mihails Krašeniņņikovs (Крашенинников). Viņš turpināja J. Endzelīna kļūdu uzskaiti arī sēdes turpinājumā nākamajā dienā. Kaut arī fakultātes padomes vairākums — pieci locekļi — nobalsoja par salīdzināmās valodniecības maģistra grāda piešķiršanu J. Endzelīnam, profesori M. Krašeniņņikovs un Antons Jasinskis (Ясинский) bija pret šo lēmumu. Savu “īpašo viedokli” (особое мнение) ar detalizētu recenziju par J. Endzelīna maģistra darbu viņi publicēja universitātes zinātniskajos rakstos.⁴ Šajā pašā numurā publicēta arī ne mazāk plaša oficiālo oponentu atsauksme.⁵

Maģistra darba priekšvārdā J. Endzelīns starp citu ir rakstījis: “Первоначально я имел в виду издать разом всю эту работу о латышских предлогах, но затем по чисто внешним (но зато весьма уважительным для меня лично) причинам я должен был разделить эту работу на две части.”⁶ Kad 1971. g. J. Endzelīna darbu izlases sastādītāji iekļāva “Латышские предлоги” abas daļas izlases 1. sējumā, viņi šim teikumam ir pievienojuši tikai parindes komentāru par to, ka J. Endzelīnam ir bijis nodoms 2. daļu aizstāvēt kā doktora disertāciju.

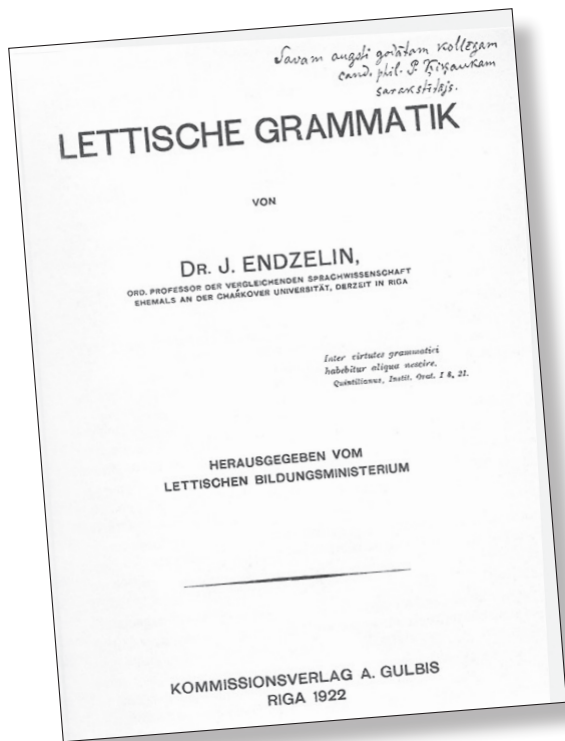
Maz zināms ir tas, ka jau 1907. g. J. Endzelīns ir neveiksmīgi mēģinājis par

Prof. Jānis Endzelīns Harkovā

“Латышские предлоги” 2. daļu iegūt salīdzināmās valodniecības doktora grādu Pēterburgas universitātē. Par šo J. Endzelīna akadēmiskās biogrāfijas mazzināmo lappusi esmu jau rakstījusi 2007. un 2008. g.: latviešu valodā — žurnālā “Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis”⁷ un Latvijas Universitātes Rakstos⁸, bet vācu valodā — žurnālā “Res Balticae”⁹.

Pēterburgas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes protokolos Sanktpēterburgas Centrālajā valsts vēstures arhīvā (Spb CVVA) var atrast, ka padome J. Endzelīna iesniegto darbu ir skatījusi divās sēdēs: 1907. g. 29. martā un atkārtoti 22. septembrī.¹⁰ Pirmajā sēdē piecpadsmit padomes locekļi ir uzklājis profesora Jana Boduēna de Kurtenē (*Boudouin de Courtenay*) un privātdocenta Eduarda Voltera (*Volteris*) atsauksmes.

“.. salīdzinošā valodniecība ir pateicību parādā autoram, ar viņa darbu baltoloģija no šī laika ieņems savu pienācīgo vietu salīdzinošās valodniecības disciplīnu vidū.”

N. van Wijk
1924

E. Voltera plašs un detalizētās 10. martā rakstītās atsauksmes gala slēdziens ir: “Endzelīna kunga disertācija, par spīti vairākām izklāsta un pārliecinošas argumentācijas nepilnībām, ir pelnījusi tikt pie aizstāvēšanas, lai par to saņemtu doktora grādu.”¹¹ Taču J. Boduēna de Kurtenē atsauksmi līdz šim man nav izdevies atrast ne Krievijas ZA arhīva Sanktpēterburgas filiālē, ne pilsētas Centrālajā valsts vēstures arhīvā. Droši vien tā nav bijusi pozitīva, jo J. Endzelīna darba aizstāvēšana atlikta un ir izveidota sešu cilvēku komisija, lai papildus iepazītos ar iesniegto darbu un atsauksmēm par to.

Atkārtoti apspriežot J. Endzelīna iesniegto darbu 1907. g. 22. septembrī, ir uzklautas J. Boduēna de Kurtenē un E. Voltera papildatsauksmes. Arī šo Boduēna de Kurtenē atsauksmi arhīvos neesmu atradusi, bet E. Volteris savā atzinumā par citiem J. Endzelīna darbiem ir slavējis autora salīdzinā-

mās metodes lietojumu un lietuviešu valodas zināšanas, novērojumus par latviešu valodas vārdu uzsvāru un intonācijām, par skaņu vēsturi.¹² Diemžēl padome, balsojot ar vienas balss pārsvaru — septiņi par grāda piešķiršanu, astoņi pret to — ir noraidījusi doktora grāda piešķiršanu J. Endzelīnam.¹³

Pēc pieciem gadiem, 1912. g. 4. martā, J. Endzelīns Pēterburgas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes padomē veiksmīgi aizstāvēja jau citu darbu — “Славяно-балтийские этюды” — un ieguva salīdzināmās valodniecības doktora grādu.¹⁴ Šo J. Endzelīna darbu atkal vērtēja profesors J. Boduēns de Kurtenē, kā arī profesors Aleksajs Šahmatovs (Шахматов), viņu recenzijās analizēti ne vien disertācijas plusi un minusi, bet arī apsriesta slāvu un baltu valodu attieksmju problēma.¹⁵ Iegūtais doktora grāds deva J. Endzelīnam tiesības ieņemt Harkovas universitātē profesora amatu. Pirms tam, no

1909. līdz 1911. g., viņš strādāja maz apmaksātajā privātdocenta amatā.

“Lettische Grammatik” un “Lettisches Lesebuch”: izdošana un atsauksmes

Baltistiem, protams, zināms, ka J. Endzelīna kapitāldarbs “Lettische Grammatik”¹⁶ ir ne tikai latviešu valodas zinātniskā gramatika, bet arī baltu valodu salīdzināmā gramatika, kas atnesa tās autoram izcilākā baltologa laurus, bet par tulkojumu latviešu valodā¹⁷ — arī Ļeņina prēmiju 1958. g. Taču šī darba tapšanas vēsture un vērtējumi ir mazzināmi.

“Lettische Grammatik” J. Endzelīns izstrādāja Harkovā pēc Getingenes grāmatu apgāda “Vandenhoeck & Ruprecht” uzaicinājuma sērijai “Indogermanische Bibliothek”.¹⁸

Gandrīz pabeigtu gramatikas manuskriptu profesors pārveda dzimtenē, kad 1920. g. 26. maijā kopā ar ģimeni (sievu Vilhelmīni Johannu Faniju, trīspadsmitgadīgo meitu Melitu un vienpadsmitgadīgo dēlu Lūciju), Pirmā pasaules kara bēgļiem un ķīlniekiem vilcienā no Padomju Krievijas sasniedza Latvijas robežu. Kazaņas universitātes profesors Juris Plāķis, vēlākais J. Endzelīna kolēģis Latvijas Universitātē, kas arī brauca ar šo vilcienu, atmiņās ir spilgti aprakstījis izjūtas un notikumus pie robežas: “Ieraugot latviešus, apraudājāties. (...) Mūs sešus cilvēkus, to starpā arī Endzelīnu un advokātu Vanagu, dakteri Putniņu no Harkovas, aizturēja par ķīlniekiem, kamēr pienāks no Latvijas apmaināmie komunisti. (...) Citus pasažierus pārlaida pār laipu Latvijā, bet mūs aizturēja. (...) aizveda atpakaļ uz Sebežu, kamēr citi, arī mūsu ģimenes, varēja braukt uz Latviju. (...) Sebežā novietoja mūs kādā mājā un apgādāja ar pārtiku, cik nu tas še bija iespējams. Tā te dzīvojām veselu nedēļu (...) un gājām katru dienu pie lielnieku pārvaldes un apvaicājāties, kad mūs vedīs uz Latviju un apmainīs ar lielniekiem. (...) Beidzot tad kādu rītu agri mūs sēdināja zirgos un aizveda uz staciju, kur lielnieku ķīlnieki

bija pretīm. Tā laimīgi tikām pāri par robežu un nonācām Latvijā.”¹⁹

Jaunās Latvijas Augstskolas (no 1923. g. Universitātes) Organizācijas padome 1920. g. 2. jūnija sēdē jau varēja sveikt sengaidītos akadēmiskās saimes locekļus — profesoru J. Endzelīnu un docentu J. Plāķi.²⁰ J. Endzelīns, pateikdamies par apsveikumu, solīja ziedot Latvijas Augstskolai savus spēkus, cerēdams, ka tie viņu neatstās. J. Endzelīnam tolaik bija četrdesmit septiņi gadi.

“Lettische Grammatik” 862 lappušu lielā manuskripta rediģēšana bija viens no J. Endzelīna neatliekamajiem darbiem Latvijā. Pēc rediģēšanas to vairāk nekā gadu iespieda Karla Vintera grāmatu apgāda drukātavā Darmštatē, Vācijā (sk. grāmatas pasi), nevis Leipcigā, kā 1938. g. ir rakstījis Ernests Blese²¹, ne arī Rīgā, kā vēstī interneta resursi, piem., *Wikipedia*. Anša Gulbja apgāds Rīgā bija “Kommissionsverlag”, t. i., starpniekapgāds. Pēc tam notika korektūru lasīšana, kurā piedalījās arī baltu filoloģijas studente Edīte Hauzenberga un valodniece Anna Ābele. Beidzot 1922. g. decembrī “Lettische Grammatik” bija nodrukāta.

Pirms tam 1922. g. vasarā Heidelbergā, arī sērijā “Indogermanische Bibliothek”, tās mācību un rokasgrāmatu kolekcijā (Sammlung indogermanischer Lehr- und Handbücher), jau bija iznākusi J. Endzelīna sagatavotā “Lettisches Lesebuch”²². Nepilnīgs un neprecīzs šīs grāmatas satura raksturojums *ceļo* internetā: “(...) “Latviešu lasāmgrāmata” (vācu valodā), kur dots pārskats par latviešu valodas izloksnēm līdz ar tekstu paraugiem”²³. Tas *pārceļo* arī uz iespiestiem darbiem, piem.:

“1922 [. gadā] vācu valodā iznāca “Lettisches Lesebuch”, kur aprakstītas latviešu valodas izloksnes, doti tekstu paraugi.”²⁴ Izlokšņu teksti ir tikai ceturtdaļa (51 lappuse) no grāmatas 206 lappusēm. Jau grāmatas nosaukuma apakšvirsraksts — “Grammatische und metrische Vorbemerkungen, Texte und Glossar” — rāda tās satura apjomu, un pat

vienkārša grāmatas pārļapošana to apliecina. Grāmatas pirmajā daļā (20 lpp.) J. Endzelīns kodolīgi raksturo latviešu valodas skaņu sistēmu, nominālo vārddarināšanu, nomenu un pronomenu, arī darbības vārdu locīšanu, apstākļa vārdus un prievārdus, kā arī latviešu tautasdziesmu pantmēru un ritmu. Tālāk seko teksti: tautasdziesmas (17 lpp.), pasakas (16 lpp.), modernā daiļliteratūra — proza un dzeja (18 lpp.), zinātniskā proza (3 lpp.), tad izlokšņu teksti (51 lpp.), lielākajai daļai no tiem ir pievienotas piezīmes vidēji vienā vai divās rindiņās, bet ziņas par dialektu kopumā dotas vienā rindkopā, un beidzot — pāris tekstu, kas raksturo divas latviešu rakstu tradīcijas (augšzemnieku teksts un G. Manceļa Postillas teksts). Lai tekstus varētu lasīt, pievienots glosārijs (42 lpp.).

“Lettische Grammatik” un “Lettisches Le-sebuch” savās atsauksmēs 1922., 1923. un 1924. g. cildināja ievērojami Eiropas valodnieki: Lietuvā Kazimiers Būga (*Būga*), Vācijā Eduards Hermanis (*Hermann*), Reinholds Trautmanis (*Trautmann*) un Jurgis Ģerulis (*Gerullis*), Francijā Antuāns Meijē (*Meillet*), Šveicē Makss Nīdermanis (*Niedermann*) un Nīderlandē Nikolass van Veiks (*van Wijk*) un arī kolēģi Latvijā (Āronu Matīss, Ernests Blese, Jānis Kauliņš) u. c.

Piem., Leidenes universitātes profesors un Holandes ZA loceklis Nikolass van Veiks “Lettische Grammatik” nozīmi baltoloģijā raksturoja šādi: “Baltoloģijā un salīdzinošā indogermānistikā tik svarīgai leišu valodai nav nevienas modernas, nevienas zinātniskas, salīdzinošas un vēsturiskas gramatikas; un kamēr tādas nav, Endzelīna Latviešu Gramatika ir svarīgākais līdzeklis pie leišu un baltu valodu salīdzinošām studijām vispārī.”²⁵ “Un salīdzinošā valodniecība ir ne mazāk pateicību parādā autoram, ar kura darbu baltoloģija, sākot no šī laika, ieņems savu pienācīgo vietu salīdzinošai valodniecībai piekrītošo disciplīnu vidū.”²⁶

Taču citāds viedoklis par “Lettische Grammatik” iznākšanu bija Latvijas 1. Saeimas

Izglītības komisijai, kas uzskatīja, kā ziņots presē, par “nelabvēlīgu parādību, ka prof. Endzelīns, izdodams latviešu gramatiku vācu valodā par valsts naudu, uz vākiem vācu valodā uzrakstījis ar trekniem burtiem: No Čaņkovas universitātes prof. Endzelīna, bet ar maziem burtiem: tagadējā prof. Rīgā”.²⁷

Kas bija šīs Izglītības komisijas sastāvā? Trīspadsmit deputāti no septiņām partijām, starp viņiem arī daži izglītības un zinātnes darbinieki, piem., LU rektors Ernests Felsbergs, pedagogs un Rīgas domes priekšsēdētājs Kārlis Dēķens. Protams, prof. J. Endzelīns nevarēja pacietīgi pieņemt politiķu nepamatoto un paviršo sava lielā darba vērtējumu, tāpēc atklātā vēstulē komentēja viņam izteiktos pārmējumus. “Pirmkārt, es neesmu nei kādu lūdzis izdot manu gramatiku — par valsts naudu, nei valdībai to piedāvājis izdošanai par valsts naudu, bet tikai ar pateicību atļāvis to izdot — un pie tam bez jebkādiem noteikumiem. (...) Vāciski nu mana gramatika tiešām sarakstīta (un ja nu visa grāmata bija vāciski rakstīta, tad taču laikam arī uz vākiem bija jāraksta vāciski).”²⁸

Gramatika rakstīta vāciski, jo ietilpa sērijā “Indogermanische Bibliothek”, ko izdeva vācu grāmatu apgāds. Turklāt arī “(...) latviešu firmas toreiz nebūtu varējušas tik plašu darbu izdot, un, latviešu valodā sarakstīts, tas ārzemēs paliktu gandrīz nepazīstams”.²⁹ Par to, ka nepamatots ir arī otrs pārmējums prof. J. Endzelīnam, katrs var pārlicināties pats — grāmatas titullapā vārdi “ehemals an der Charkower Universität, derzeit in Riga” ir iespiesti ar v i e n a lieluma burtiem. Aizskartais J. Endzelīns rakstīja: “Tātad Saeimas izglītības komisija, kas taču laikam par savām sēdēm ar dabū valsts naudu, ir nodarbojusies ne ar “nelabvēlīgu” jeb “nevēlamu”, bet ar neesošu, samelotu parādību, un šāda parādība tiešām ir “nevēlama”. ”³⁰

Dzejnieks Edvarts Virza uzbrukumus prof. J. Endzelīnam nosauca par paviršo nacionālismu un atgādināja tā “varoņiem”, ka ar

Endzelīna "Latviešu gramatiku" "latviešu valoda top par pētīšanas priekšmetu pasaules augstskolās. Tāds ir prof. Endzeliņa nacionālais varoņdarbs, kuru cienīt ir nacionāls pienākums. Šis godājamais profesors ir domājams arī bez mūsu augstskolas, bet mūsu augstskola bez viņa nava domājama".³¹

"Latviešu valodas vārdnīca": zināmais un mazzināmais

Baltistiem zināms arī otrs J. Endzelīna kapitāldarbs "Latviešu valodas vārdnīca"³², Kārļa Milēnbaha iesāktā, J. Endzelīna un E. Hauzenbergas pabeigtā, talciniekiem, galvenokārt, Rīgas Latviešu biedrības (turpmāk — RLB) Valodniecības nodaļas sēžu dalībniekiem, palīdzot. Taču lielākā daļa valodnieku, pat K. Milēnbaha pētnieki, nav redzējuši K. Milēnbaha atstāto manuskriptu, ko 1921. g. rudenī no Izglītības ministrijas saņēma J. Endzelīns, un nezina, cik liels darbs bija vēl jāiegulda vārdnīcas rediģēšanā, papildināšanā un pabeigšanā. Par šo darbu J. Endzelīns ir rakstījis vārdnīcas priekšvārdos un galavārdos, un to rāda vārdnīcas manuskripta daļas, kas glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā Latviešu valodniecības rokrakstu fondā, kā arī Rakstniecības un mūzikas muzeja Krāju ma Raiņa kolekcijā.

Savukārt Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti: akts un līgums, ko noslēgusi Izglītības ministrija ar Milēnbaha dēliem, liecina³³, ka J. Endzelīns saņēma ap 15 tūkstoš lapaspusēm, nevis 150 tūkstoš lappuses, kā raksta Ina Druviete savā grāmatā par K. Milēnbahu³⁴ un stāsta intervijā "Lauku Avīzei"³⁵, apgalvojot, ka K. Milēnbahs "uzrakstījis trīs no "Latviešu valodas vārdnīcas" četriem sējumiem".³⁶

J. Endzelīns un E. Hauzenberga strādāja ar saņemto manuskriptu, sākot ar tā pirmo lappusi, nevis tikai pēc vārda "patumšs". Daļu pēc "patumšs" sarakstīja E. Hauzenberga. "Viņas vārds, ja vien viņa pati to vēlētos, būtu minams uz šā darba titullapas blakus

manējam," tā rakstījis J. Endzelīns vārdnīcas gala vārdos.³⁷

K. Milēnbaha sākotnējā programma veidot latviešu–vācu leksikonu (tulkojošo vārdnīcu) turpmākajā kopdarbā pārauga savas robežas, un J. Endzelīna vadībā tika radīta unikālā un pilnīgākā latviešu valodas vārdnīca. Tās ietilpība mērāma ne vien ar šķirkļu skaitu (4 sējumu 3800 lappusēs apmēram 100 tūkstoši šķirkļu), kas joprojām latviešu leksikogrāfijā ir nepārspēts, bet vēl vairāk ar avotu plašumu un dziļumu, ar vārdu kompleksu aprakstu.

Pirmkārt, J. Endzelīns vēlējās vārdnīcā iekļaut tikai īstu "latviešu mantu", t. i., atteikties no svešvārdiem un jaunvārdiem, kas nav vēl ieviesušie tautas valodā. Otrkārt, viņš uzskatīja, ka vārdnīcā nav jābūt nekam liekam.

J. Endzelīns un E. Hauzenberga papildināja manuskriptu ne tikai ar vārdu cilmes skaidrojumiem, par ko liecina gandrīz katra lappuse ar K. Milēnbaha, E. Hauzenbergas un J. Endzelīna rokrakstiem.

Vārdnīcas pirmā burtnīca iznāca 1923. g., bet pēdējā, t. i., četrdesmit piektā, — 1932. g. Šajā laikā viedoklis par iznākušajām burtnīcām vai arī par visu vārdnīcu izskanēja 40 atsauksmēs Latvijā, Lietuvā, Vācijā un Francijā.³⁸ To autori atzina, ka šī vārdnīca ir pieminekļi latviešu valodai, darbs ar mūžīgu vērtību, viens no lielākiem nacionālās kultūras sasniegumiem un arī lielisks materiālu krājums starptautiskajai zinātnei. Ne velti Milēnbaha un Endzelīna vārdnīca ir iekļauta 21. gs. Latvijas kultūras kanona vērtību sarakstā.

Administratīvā un sabiedriskā darbība

1920. g. jūnijā profesors J. Endzelīns uzsāka ļoti intensīvu un produktīvu administratīvi organizatorisko darbību jaundibinātajā Latvijas Augstskolā, vēlākajā — Universitātē. Tās pirmajā gadadienā, 1920. g. 28. septembrī, J. Endzelīns laikrakstā "Latvijas Vēstnesis"³⁹ par mācībspēku uzdevumiem rakstīja:

“Kādus mērķus tad lai nu spraužamies mēs, augstskolas darbinieki? Tas ir, bez stingri zinātniskiem, jo, ka tādiem vajaga būt, tas saprotams pats par sevi, un kas necenšas zinātņi kauču drusku uz priekšu pavirzīt, tas mūsu vidū neder. Bet neder mums arī aprobežoties un apmierināties vienīgi ar savu zinātnisko darbību. Mūsu augstskola dos turpmāk mazākais lielāko daļu atklātības darbinieku. Un tos mums vajaga ne tikai mācīt, bet arī audzināt.”⁴⁰

Pārsteidz, cik aktīvi un produktīvi tūliņ pēc ierašanās Latvijā 1920. g. prof. J. Endzelīns darbojās augstskolas administratīvi organizatoriskajā izveidē un tālākā attīstīšanā. Šajā ziņā arhīvu materiāli liek koriģēt mūsdienu sabiedrībā izplatīto priekšstatu par Endzelīnu tikai kā pētījumos noslēgušos zinātnieku.

Jau 1920. g. 12. jūnijā J. Endzelīns tika ievēlēts un 21. jūnijā Ministru Kabinētā apstiprināts par Valodnieciski filozofiskās fakultātes dekānu. Tolaik tā bija trešā lielākā fakultāte aiz Juridiski ekonomiskās un Medicīnas fakultātes, tajā darbojās četras — Valodniecības, Filozofijas, Vēstures un Pedagoģijas — nodaļas. Pirmajā mācību gadā izmantoto vispārīgo studiju plānu J. Endzelīna vadības laikā sāka sīkāk izstrādāt un individualizēt pa nodaļām. Rezultātā 1921. g. mainījās arī fakultātes struktūra: sākotnējo četru vietā darbu uzsāka sešas — Baltu filoloģijas, Klasiskās filoloģijas, Romāņu un ģermāņu filoloģijas, Filozofijas, Vēstures un Pedagoģijas — nodaļas. 1920./21. mācību gadā J. Endzelīns izveidoja pasaules universitātēs pirmo baltu filoloģijas nodaļu, nevis tikai “palīdzēja izveidot”, kā vēsti www.lijs.lv/latval/literval/endzelins.htm un arī enciklopēdija “Valodniecība Latvijā: fakti un biogrāfijas”.

1920. g. 18. septembrī fakultātē tika apspriesta tās nosaukuma maiņa. Par J. Endzelīna ierosināto “Filoloģijas un filozofijas fakultāte” nobalsoja astoņi no vienpadsmit sēdes dalībniekiem.⁴¹ 1921. g. janvārī šo nosaukumu sāka lietot oficiāli. J. Endzelīns

par fakultātes dekānu atkārtoti tika ievēlēts arī vēl nākamajiem diviem — 1921./22. un 1922./23. — mācību gadiem. Šajā laikā turpinājās nodaļu mācību plānu izveide dziļumā un plašumā. Protams, J. Endzelīns pats īpašu uzmanību veltīja savam loļojumam — Baltu filoloģijas nodaļai. Taču dekāna rūpju lokā bija visa fakultāte un daudzi grūti jautājumi, piem., mācībspēku trūkums, mācību valodas problēma, mācībspēku atalgojums, studentu kontingents un fakultātes absolventu darbā iekārtošanās problēmas. J. Endzelīns tos risināja atbilstoši savam raksturam: bez kompromisiem, pašpārliecināti, nelokāmi, bieži konfliktēdams gan ar Universitātes vadību (rektoru prof. E. Felsbergu, Universitātes padomi un Dekānu padomi), gan ar citu fakultāšu mācībspēkiem. Piem., 1921. g. vasarā J. Endzelīns savas fakultātes labā neatkarīgi no Universitātes padomes griezās pie izglītības ministra un panāca, ka humanitāro fakultāšu mācībspēkiem tika noteiktas nedēļā sešas obligātās lekciju stundas, bet tehnisko fakultāšu docētājiem — astoņas stundas (pārējās tika apmaksātas pēc virsstundu tarifa).⁴²

Pēc J. Endzelīna ierosmes tika rīkotas ievērojama Eiropas valodnieku vieslekcijas. Piem., jau 1920. g. oktobra sākumā sešas lekcijas vācu valodā par somu nacionālo kultūru nolasīja Helsinku universitātes profesors, slāvis un baltists Josepi Mikola (*Mikkola*). 1922. g. oktobrī ar četrām lekcijām franču valodā viesojās izcilais indoeiropieists no Parīzes Antuāns Meijē (*Meillet*). Viņš analizēja radniecības vārdus indoeiropiešu valodās, aizguvumus latīņu valodā, kā arī raksturoja franču valodu kā kultūras valodu.

Lai pulcētu vienotai darbībai fakultātes valodniecības, literatūrzinātnes un folkloristikas docētājus, pētniekus un studentus, kā arī interesentus ārpus augstskolas, pēc J. Endzelīna ierosmes 1920. g. septembrī un oktobrī tika nodibināta Filologu biedrība. Profesors pats arī izstrādāja tās statūtu projektu un tika ievēlēts par valdes priekšnieku no 1920. līdz 1923. g., bet pēc tam

vadija biedrību pārmaiņus ar prof. P. Šmitu (vienu mācību gadu — J. Endzelīns, otru — P. Šmits). Toties redaktors krājuma "Filologu biedrības raksti" (1921–1940) visiem divdesmit sējumiem bija prof. J. Endzelīns. Viņš aktīvi darbojās arī LU Zinātnisko rakstu, kā toreiz sauca, annāļu, dibināšanā 1920. g. beigās un bija to pirmais redaktors.

1922. g. 13. oktobrī J. Endzelīns atjaunoja RLB Valodniecības nodaļas darbību un vadija to līdz tās slēgšanai 1940. g., sākoties padomju okupācijai. Šīs nodaļas sēžu dalībnieki katru nedēļu ceturtdienās palīdzēja J. Endzelīnam sagatavot izdošanai K. Milēnbaha iesākto Latviešu valodas vārdnīcu. Vārdi sāka nākt uz RLB Valodniecības nodaļu. Sēžu dalībnieki tās jokojoties sauca par valodas parlamentu, kur visa Latvija runā. Viens no šiem apmēram divsimt "parlamentāriešiem", Rīgas 1. ģimnāzijas skolotājs Kārlis Rinkužs pateicībā ir rakstījis: "Ja mūsu dzīvei nebūtu

nekādas nozīmes, tad piedalīšanās šais vārdu talkās jau arī ir kaut kas. Par katru vārdu teikt: "Viņš Latviešu valodas vārdnīcai ir devis vārdiņus."⁴³ Bet K. Rinkuža audzēknis Valdemārs Ancītis atcerējās: "(...) jutos tik svinīgi kā baznīcā. Endzelīns, sēdēdams mums visiem priekšā uz paaugstinājuma, cilāja citu pēc citas mazas lapiņas, tās no vienas kaudzītes pārlikdams otrā, bet viņam līdzās — pa labo roku — sēdēja Pēteris Ozoliņš-Ramizars un to, kas tika pateikts, citīgi pierakstīja."⁴⁴

J. Endzelīns juta valodas dzīvību, zināja tās likumus un noslēpumus, tāpēc varēja atbildēt uz savu "parlamentāriešu" daudzajiem jautājumiem par latviešu valodas lietojuma praksi. Šie jautājumi tika iztirzāti RLB Valodniecības nodaļas sēdēs pēc K. Milēnbaha Latviešu valodas vārdnīcas pamatsējumu pabeigšanas, sākot ar 1933. g. 10. janvāri. Šīs sēdes par ārkārtīgi interesantām atzina to dalībnieki, īpaši skolotāji. "Profesors

J. Endzelīns ar LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes studentiem un docētājiem 1925.gadā (V. Rīdzenieka foto)

J.Endzelīna māja LU mācībspēku vasaras kolonijā Koknesē

izaudzinaja vairākas latviešu valodas skolotāju paaudzes, kas savukārt tīrās valodas bagātības nodeva saviem audzēkņiem. Mēs, skolotāji, kas bijām izklīduši pa visu Latviju, iebraucot Rīgā uz kādu semināru vai kursiem, sarunājām pa pieci seši kopā un apciemojām savu Skolotāju.” Tā novērtējusi profesora devumu skolotāja Irma Indāne.⁴⁵ Pēc vairākiem gadu desmitiem, 2001. un 2002. g., “Profesora J. Endzelīna atbildes” resp. RLB Valodniecības nodaļas sēžu protokolus (1933–1942) ir publicējis akadēmiskās organizācijas “Ramave” apgāds.⁴⁶

1935. g. pēc J. Endzelīna ierosmes tika nodibināta Valodas krātuve, no tās 1946. g. izauga Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūta Valodas daļa un Vārdnicu sektors.

Būdams fakultātes dekāns, prof. J. Endzelīns bija Augstskolas Organizācijas padomes (vēlākās Universitātes padomes) loceklis no 1920. g. 2. jūnija līdz 1923. g. 6. jūnijam. Bija sabiedriski aktīvs, ar savu neatkarīgu un bieži arī negrozāmu viedokli. Piem., 1920. g. 29. jūnija sēdes protokolā lasām:

“Prof. Endzeliņš ņem vārdu ārpus dienas kārtības un aizrāda, ka šinī momentā, kur Satversmes sapulcē [resp. Saeimā — S.K.] apspriež robežu jautājumu ar Igauniju, mēs nevaram noskatīties vienaldzīgi uz to, ka atdala no Latvijas viņai vēsturiski piederošas pilsētas un zemi un tur Latvijas pavalstniekus nodod svešas valsts pavalstniecībā. Mums vajadzētu šai lietā pieņemt noteiktu stāvokli, par ko darīt zināmu Izglītības ministram, kurš šo Organizācijas padomes lēmumu lai tālāk virza pēc piederības.”⁴⁷ Šo iesniegumu robežu jautājumā Satversmes sapulcei un valdībai arī sagatavoja J. Endzelīns kopā ar Voldemāru Maldoni un Sprici Paegli.

Profesors, protams, bija ļoti aktīvs LU Satversmes teksta un daudzu citu jautājumu apspriešanā, piem., par Universitātes, t. i., humanitāro studiju šķiršanu no Politehnikas jeb tehnisko priekšmetu studijām, par nosaukumu “žīds” un “ebrejs”, par docēšanu latviešu valodā, par līguma noslēgšanu ar Krieviju, lai latvieši no Ukrainas varētu atgriezties mājās, pat par akadēmiskajiem tējas vakariem.

Diemžēl pēc dekāna pilnvaru nolikšanas J. Endzelīns vairs nebija Universitātes padomes loceklis un nekādus citus administratīvus amatus neieņēma, arī Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēdēs piedalījās reti. Lasot šo sēžu protokolus un skatot fotoattēlus, neatkāpjās jautājums: “Bet kur profesors J. Endzelīns?”

J. Endzelīns pedagoģiskajā darbā

Galvenie J. Endzelīna divdesmitajos un trīsdesmitajos gados docētie kursi bija šādi (iekavās norādīts stundu skaits nedēļā): baltu valodu salīdzināmā gramatika (3), seminārs baltu valodās (2), latviešu valodas zinātniskā gramatika, kurā ietilpa arī valodas vēsture un dialektoloģija (2), sanskrita teksti (2), ģermāņu pirmvaloda (2), senislandiešu teksti (2 vai 1). Dažus kursus profesors docēja tikai vienā mācību gadā: latviešu valodas propedeutisko kursu (3) — 1920./21., Plauta “Mostellaria” (1) — 1923./24., sensakšu valodu (2) — 1924./25., viduslejsvācu valodu (2) — 1928./29., senirāņu tekstus (1) — 1929./30., senlejsvācu valodu (2) — 1937./38., Tacita “Germania” (1) — 1938./39. mācību gadā.

Baltu valodu salīdzināmā gramatika un Latviešu valodas zinātniskā gramatika bija Baltu filoloģijas nodaļas un J. Endzelīna pedagoģiskā darba *stūrakmeņi*. Tie ieņēma nedēļas slodzes pirmo pozīciju. Parasti vienā mācību gadā profesors docēja vienu no tiem, nākamajā — otru, un šādā ritmā līdz 1940. g. rudenim. Savukārt otrā pozīcija arvien piederēja semināram vai praktiskajiem darbiem baltu valodās. Kā trešais mainīgais lielums katru gadu pievienojās kāds no pārējiem iepriekš nosauktajiem kursiem. Šī kārtība vēl nepastāvēja 1920./21. mācību gadā, J. Endzelīnam uzsākot pedagoģisko darbu Latvijā. Profesora docēto kursu trijotni tad veidoja latviešu valodas propedeutiskais kurss, slāvu valodu salīdzināmā gramatika un ģermāņu pirmvaloda.

Jau pieminētie interneta resursi (www.liis.lv/latval/literval/endzelins.htm) un en-

ciklopēdija “Valodniecība Latvijā” “pieraksta” J. Endzelīna pedagoģiskajai slodzei līdz 1940. g. arī kursu “Ievads baltu filoloģijā” un leišu valodas zinātnisko kursu. Kā rāda kopš 1921. g. pavasara izdotās ikgādējās brošūras “Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts” un Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli⁴⁸, ievadu baltu filoloģijā J. Endzelīns sāka docēt tikai 1940. g., no 1920. g. līdz savai nāvei 1938. g. to docēja prof. P. Šmits, savukārt leišu valodas zinātnisko kursu docēja prof. J. Plāķis.

Studentus pārsteidza profesora milzīgās zināšanas un ģeniālā atmiņa. Liela daļa klausītāju sajuta salīdzināmās gramatikas zinātnisko pievilcību, izsekojot, kā skaņas un formas valodas vēsturiskajā attīstībā pakļaujas stingriem likumiem. Savukārt J. Endzelīna vadīto semināru nodarbībās, analizējot senprūšu, lietuviešu, latviešu vai sanskrita rakstu pieminekļu valodu, studentiem bija jāpūlas vārdu formas raksturot precīzi. Uz pieļautajām kļūdām prof. J. Endzelīns reaģēja tūlīn, asi un bargi, un arī pamatīgi izskaidroja analizējamā teksta formas.

20. un 30. gados uz Latvijas Universitāti mācīties pie prof. J. Endzelīna brauca ārzemju valodnieki: 1935.–1937. g. Petrs Joniks (*Jonikas*) no Lietuvas, arī Jons Kabelka (*Kabelka*) 1939.–1941. g., no Somijas Valentīns Kiparskis (*Kiparsky*) 1935.–1938. g., no Norvēģijas Kristiāns Stangs (*Stang*) 1936. g. Ar Čehijas Zinātņu akadēmijas prezidenta un Prāgas universitātes profesora Josefa Zubatija (*Zubaty*) gādību no 1924. g. 1. jūlija līdz 1927. g. 1. jūlijam baltu valodas Rīgā studēja un arī mācīja čehu valodu Vāclavs Čiharžs (*Čihař*).

Katru gadu profesors strādāja uzņemšanas pārbaudījumos latviešu valodā un latīņu valodā, baltu filoloģijas gala jeb valsts eksāmenos, recenzēja kandidātu, t.i., studiju nobeiguma darbus, studentu zinātniskos darbus, kas pretendēja uz godalgām.

Maz zināms par J. Endzelīna nodomiem un notikumiem Latvijas Universitātē

1926. g. pavasara semestrī. Karalauču (Kēnigsbergas) universitāte bija ievēlējusi J. Endzelīnu par pirmo (*primo loco*) kandidātu valodniecības profesūrai.⁴⁹ To uzzinājuši, Latvijas Universitātes dažādu fakultāšu un nodaļu studenti, galvenokārt baltisti un ģermānisti, satraukti iesniedza toreizējam Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekānam profesoram Arnoldam Spekem lūgumu darīt visu iespējamo, lai saistītu prof. J. Endzelīnu pie Latvijas Universitātes. Šo lūgumu ir parakstījuši 610 studenti.⁵⁰ Piem., sestā šajā parakstu rindā ir baltu filoloģijas nodaļas studente Zenta Mauriņa, Alviļs Augstkalns — divdesmitais.

Universitātes padomes, Dekānu padomes, Filoloģijas un filozofijas fakultātes protokolos šīs vēstules sakarā vien atrodams lēmums uzdot dekānam lūgt J. Endzelīnu palikt Latvijā. Un profesors palika dzimtenē līdz mūža pēdējai stundai 1961. g. 1. jūlijā.

Atzinība pasaulē un Latvijā

Augstu novērtējot J. Endzelīna devumu salīdzināmi vēsturiskajā valodniecībā, jau līdz 1940. g. ļoti daudzas zinātņu akadēmijas, universitātes un zinātniskās biedrības ievēlēja viņu par savu ārzemju locekli, goda biedru vai goda doktoru, korespondētājlocekli vai īsteno locekli, piem., Čehijas Zinātņu un mākslas akadēmija par ārzemju locekli (1925), Gētingenes Zinātņu biedrība par korespondētājlocekli (1926), PSRS Zinātņu akadēmija par korespondētājlocekli (1928), Upsalas universitāte par goda doktoru (1932). Lai uzskaitītu visus J. Endzelīna pagodinājumus un apbalvojumus, būtu vajadzīgas pāris lappuses.⁵¹ Interesanti, ka no piešķirtajiem citzemju ordeņiem J. Endzelīns vēlējās nēsāt tikai 1933. g. saņemto Čehoslovākijas Baltā lauvas ordeni un atbilstoši valsts protokolam lūdzis LU rektoru izgādāt Valsts Prezidenta atļauju.⁵² Kāpēc?

Arī Latvijas valsts apliecināja savu atzinību, 1926. g. piešķirot Triju Zvaigžņu ordeņa 3. šķiru⁵³. Kā rakstīts avīzē "Students", no

divdesmit toreiz apbalvotajiem LU docētājiem trīs (J. Endzelīns, K. Kundziņš, P. Denfers) paziņoja Ordeņa domei par atteikšanos no apbalvojuma dažādu iemeslu dēļ.⁵⁴ Vēlāk, 1939. g., J. Endzelīns saņēma prestižo Tēvzemes balvu.

LU Filoloģijas un filozofijas fakultāte 1929. g. 6. septembrī ierosināja piešķirt J. Endzelīnam LU goda doktora (*Dr. h. c.*) titulu, bet viņš neatļāva šo ierosinājumu tālāk virzīt.⁵⁵ Kāpēc? Droši vien piedzīvoto aizvainojumu dēļ.

Akadēmiskajā sabiedrībā maz zināms arī par J. Endzelīna godināšanu viņa 60. dzimšanas dienā 1933. g. 22. februārī. Eiropas baltisti sagatavoja divus viņam veltītus izdevumus: Itālijā iznākošā žurnāla "Studi Baltici" 3. sējumu⁵⁶ un Lietuvā izdotā "Archivum Philologicum" 4. sējumu⁵⁷, bet LU studenti veltīja profesoram rakstu krājumu "Filoloģijas materiāli"⁵⁸. Diemžēl uz fakultātes sarakoto jubilejas svinīgo sēdi LU aulā (tagadējā Mazajā aulā) 22. februārī jubilārs neieradās, iepriekš rakstiski fakultātei paziņojis, ka nodomātā svinīgā sēde neharmonizē ar fakultātē piedzīvoto.⁵⁹ Toties sēde ar jubilāra piedalīšanos notika 1933. g. 10. oktobrī, kad Rīgā ieradās baltistikas žurnāla "Studi Baltici" redaktors profesors Džakomo Devoto (*Giaco-mo Devoto*, 1897–1974), lai pasniegtu prof. J. Endzelīnam viņa 60. dzimšanas dienai veltīto žurnāla 3. sējumu ar divdesmit divu izcilu Eiropas zinātnieku rakstiem itāliešu, franču un vācu valodā.⁶⁰ Profesors Dž. Devoto uzrunā prof. J. Endzelīnam itāliešu valodā apliecināja, ka jubilāra darbi ir un paliks fundamentāli avoti ikvienam pētniekam, kas nodarbojas ar lingvistiku vai indoeiropiešu senatni.⁶¹

J. Endzelīns komandējumos un mājās

J. Endzelīns nebija nasks zinātniskos komandējumos braucējs un konferenču vai kongresu dalībnieks. 20. un 30. gados viņš piedalījās tikai trīs starptautiskos kongresos⁶²:

1923. g. rudenī Minsterē filologu kongresā, 1928. g. pavasarī Hāgā Pirmajā starptautiskajā lingvistu kongresā un 1929. g. rudenī Pirmajā starptautiskajā slāvistu kongresā Prāgā. Šie lingvistu kongresi ir vēsturiski nozīmīgi ar to, ka tajos Prāgas lingvistu pulciņš ar savām tēzēm pieteica jaunu virzienu valodniecībā — strukturālismu. Jāteic gan, ka J. Endzelīns pret jauno pieeju valodu pētišanā bija vienaldzīgs un palika uzticīgs salīdzināmi vēsturiskajai metodei. Uz Starptautisko lingvistu kongresu Briselē 1939. g. augustā profesoram neiznāca aizbraukt, jo Eiropā jau bija sācies Otrais pasaules karš.

Divus vasaras brīvlaikus J. Endzelīns izmantoja zinātniskiem komandējumiem: 1920. g. devās uz Austrumprūsiju, 1926. g. — uz Zviedriju un Somiju, bet 1939. g. Lieldienu brīvdienās — uz Kauņu.

J. Endzelīns bija darba un mājas cilvēks. Savu māju profesors uzcēla 20. gadu beigās Koknesē, kur agrārās reformas laikā, sadalot Bilstiņu muižas zemi Koknesē, LU mācībspēkiem radās iespēja pirkt zemi vasaras māju celšanai. Arī prof. J. Endzelīns 1926. g. jūlijā nopirka 0,44 ha zemesgabalu, 1927. g. septembrī to ierakstīja zemesgrāmatā ar nosaukumu “Nāka”.⁶³ 1929. g. māja bija gatava, un turpmākajās vasarās, līdzko beidzās akadēmiskais gads, profesors devās uz Koknesi, dzīvoja un strādāja zinātnisko darbu tur līdz

augusta beigām. Nereti savu goda biedru apmeklēja akadēmiskā organizācijas “Ramave” saime un citi darbabiedri. No “Nākas” 1961. g. 1. jūlijā profesors J. Endzelīns arī aizgāja mūžības ceļos. Vispazīnāms fakts, ka izcilais zinātnieks ir apbedīts Rīgā, Raiņa kapos, bet koknesieši, iespējams, gribēdami viņu paturēt uz mūžīgiem laikiem savā novadā, enciklopēdijā “Latvijas pagasti” kļūdaini ierakstījuši, ka J. Endzelīns ir apbedīts Koknesē.⁶⁴

Nobeigumam

Tagad Koknesē top Likteņdārzs — piemiņas vieta visām latvju tautas dvēselēm tuvmā un tālumā. Tā devīze ir “Mēs esam koki, ar saknēm pagātnē, ar stumbru tagadnē, ar ziediem un augļiem nākotnē”. Starp iestādītajiem kociņiem ir arī RLB Latviešu valodas attīstības kopas veltījums J. Endzelīnam — “Svešu varu vajātajam un noliegtajam”. Patiesībā J. Endzelīns, kam netrūka pašapziņas un pašcieņas, kas bija neatkarīgs un arī paštaisns, nebija tikams nevienai varai. Viens no viņa principiem bija “Varas vīriem nelieksimies, zemākajiem neliegsimies”.

Saīsinājumi

KZAA Spb — Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīva Sanktpēterburgas filiāle

LNB RRN — Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa

Varas vīriem nelieksimies,
zemākajiem neliegsimies!
J. Endzelīns.

LVVA — Latvijas Valsts vēstures arhīvs
 ME — Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīca
 RLB — Rīgas Latviešu biedrība
 RMM — Rakstniecības un mūzikas muzejs
 Spb CVVA — Sanktpēterburgas Centrālais valsts vēstures arhīvs
 ZA — Zinātņu akadēmija
 apr. — apraksts
 f. — fonds
 inv. nr. — inventāra numurs
 l. — lieta
 lp. — lapa
 lpp. — lappuse

Avoti un piezīmes

- ¹ Subačius G. (rev.), Kļaviņa S. Latviešu valodas pētnieki: no kļaušu laikiem līdz savai valstij, 2008. *Historiographia Linguistica*. Vol. 37. Nr. 1/2. P. 261.
- ² Akadēmiķis Jānis Endzelīns. *Bibliogrāfija*. Sast. K. Egle un J. Paeglijs. Rīga: LZA izdevniecība, 1958. 17. lpp.
- ³ Krieviņš E. *Viņās dienās. Atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi*. Melburna: Austrālijas Latvietis, 1966. 311.–315. lpp.
- ⁴ Особое мнение профессора М. Крашенинникова по вопросу о присуждении степени магистра сравнительного языкознания кандидату И. Эндзелину за сочинение под заглавием «Латышские предлоги. 1 часть» Юрьев, 1905. *Ученые записки Императорского Юрьевского университета*, 1906. Nr. 4. С. 13–24.
- ⁵ Отзыв профессоров Д. Н. Кудрявского и Л. К. Мазинга о представленном в Историко-филологический факультет Императорского Юрьевского университета для соискания степени магистра сравнительного языковедения сочинения магистранта И. М. Эндзелина «Латышские предлоги. 1 часть». Юрьев, 1905. *Ibid.* С. 1–12.
- ⁶ Эндзелин И. *Латышские предлоги, 1 часть*. Юрьев: Типография К. Маттисена, 1905. С. V.
- ⁷ Kļaviņa S. Eduarda Voltera atbalsts latviešu valodniekiem 20. gs. 1. ceturksnī. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. 61. sēj. 2007. 4: 39–45.
- ⁸ Kļaviņa S. Jāņa Endzelīna akadēmiskās biogrāfijas mazzināma lappuse: Sanktpēterburga, 1907. *Latvijas Universitātes Raksti*. 728. sēj. (Valodniecība: Latvistika.) 2008. 35.–42. lpp.
- ⁹ Kļaviņa S. Eduard Wolters Unterstützung der lettischen Sprachwissenschaftler Karl Mühlenbach und Jānis Endzelins. *Res Balticae*, 11. Universita di Pisa, 2008. S. 85–96.
- ¹⁰ Spb CVVA, 14. f., 3. apr., 16102. l., 7., 38. lp.
- ¹¹ KZAA Spb, 178. f., 1. apr., 132. l., 21. lp.
- ¹² KZAA Spb, 178. f., 1. apr., 133. l.
- ¹³ Spb CVVA, 14. f., 3. apr., 16102. l., 38. lp.
- ¹⁴ *Протоколы заседаний Совета Императорского Санкт-Петербургского университета за 1912 год*. Nr. 68. С-Петербург, 1914. С. 52–53.
- ¹⁵ Шахматов А. А. Рец.: И. Эндзелин. Славяно-балтийские этюды. Харьков, 1911. *Известия Отделения русского языка и словесности*, 1912. Т. XVII, книжка 1. С. 281–290.
- ¹⁶ *Lettsche Grammatik von Dr. J. Endzelin*. Rīga: Kommissionsverlag A. Gulbis, 1922. 862 S.
- ¹⁷ Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 1100 lpp.
- ¹⁸ LNB RRN, Latviešu valodniecības rokrakstu fonds. J. Endzelīna vēstule K. Mīlenbaham 1903. g. 1. jūnijā. Inv. nr. 51–8477.
- ¹⁹ Plāķis J. Ziņas par manu radu dzīvi un par manu mūža gājumu. Fragmenti. No: *Laikmets un personība*. Rakstu krājums. 12. sēj. Rīga: RaKa, 2010. 39. lpp.
- ²⁰ LVVA, 7427. f., 6. apr., 1. l., 158. lp.
- ²¹ Blese E. Filoloģija un lingvistika. No: *Zinātne tēvzemei divdesmit gados: 1918–*

1938. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938. 64. lpp.
- ²² Endzelīns J. *Lettisches Lesebuch. Grammatische und metrische Vorbemerkungen, Texte und Glossar.* Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1922. 206 S. (Sk. arī: Endzelīns J. *Darbu izlase četros sējumos. III sēj. 1. daļa.* Rīga: Zinātne, 1979. 176.–348. lpp.)
- ²³ Sk. internetā www.liis.lv/latval/literval/endzelins.htm
- ²⁴ Bankavs A., Jansone I. *Valodniecība Latvijā: fakti un biogrāfijas.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010. 129. lpp.
- ²⁵ Wijks N. van. Rec. par J. Endzelīna "Lettsische Grammatik". *Latvju Grāmata.* 1924. Nr. 4. 311. lpp.
- ²⁶ Turpat, 312. lpp.
- ²⁷ *Latvijas Sargs.* 1923. 19. janv. 1. lpp.
- ²⁸ Endzelīns J. Atklātā vēstule. *Latvijas Sargs,* 1923. 20. janv. 3. lpp. (Sk. arī: Endzelīns J. *Darbu izlase četros sējumos. III sēj. 1. daļa.* 349.–350. lpp.)
- ²⁹ Turpat.
- ³⁰ Turpat.
- ³¹ Virza Ed. Paviršais demokrātisms un paviršais nacionālisms. (Sakarā ar uzbrukumiem prof. Endzeļiņam). *Brīvā Zeme.* 1923. 24. janv. 1. lpp.
- ³² Mīlenbahs, K. *Latviešu valodas vārdnīca.* Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1.–4. sēj. Rīga, 1923–1932.
- ³³ LVVA, 1632. f., 2. apr., 794. l., 1. un 2. lp.
- ³⁴ Druvieta I. *Kārlis Mīlenbahs.* Rīga: Zinātne, 1990. 222. lpp.
- ³⁵ Druvieta I. Latviski domāt, latviski just. [Intervija]. *Lauku Avīze.* 2003. 14. janv. 15. lpp.
- ³⁶ Turpat.
- ³⁷ Mīlenbahs K. *Latviešu valodas vārdnīca.* Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 4. sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1929–1932. 858. lpp.
- ³⁸ *Akadēmiķis Jānis Endzelīns. Bibliogrāfija.* 43.–46. lpp.
- ³⁹ "Latvijas Vēstnesis" — politisks un literārs laikraksts, "Baltijas Vēstneša" tiešais pēctecis, kas iznāca no 1920. līdz 1925. g.; tā pirmais redaktors bija Kārlis Skalbe.
- ⁴⁰ Endzelīns J. Augstskolas gada diena. *Latvijas Vēstnesis.* 1920. 28. sept. 3. lpp.
- ⁴¹ LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes protokoli, 1. grāmata (1919. g. augusts–1922. g. aprīlis), 56. lp. (glabājas LU vēstures muzejā).
- ⁴² Felsbergs E. Augstskolas mācības spēku atalgojums. *Latvijas Vēstnesis.* 1922. 7. febr. [autors nav minēts]. *Latvijas Sargs.* 1922. 25. janv.
- ⁴³ Rinkužs K. Latviešu valodas vārdnīcu beidzot. *Rīgas Ziņas.* 1932. 17. dec.
- ⁴⁴ Ancītis V. Mazi vārdi par lielu cilvēku. No: *Jānis Endzelīns atmiņās, pārdomās, vēstulēs.* Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999. 11.–12. lpp.
- ⁴⁵ Indāne I. Noderēja visu mūžu. No: *Jānis Endzelīns atmiņās, pārdomās, vēstulēs.* Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 1999. 103. lpp.
- ⁴⁶ *Profesora J. Endzelīna atbildes. Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēžu protokoli, 1933–1942.* Los Angeles: Ramave, 2002. 265 lpp.
- ⁴⁷ LVVA, 7427. f., 6. apr., 1. l., 170. lp.
- ⁴⁸ LVVA, 7427. f., 6. apr., 363. l. (LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes protokoli, 2. grāmata) u. c.
- ⁴⁹ LVVA, 7427. f., 6. apr., 42. l., 6. lp.
- ⁵⁰ LVVA, 7427. f., 13. apr., 447. l., 40.–43. lp.
- ⁵¹ RMM krājums, J. Endzelīna kolekcija, inv. Nr. 344285.
- ⁵² LVVA, 7427. f., 13. apr., 447. l., 173. lp.
- ⁵³ LVVA, 7427. f., 13. apr., 447. l., 60. lp.
- ⁵⁴ *Students.* 1926. 1. dec. 4. lpp.
- ⁵⁵ LVVA, 7427. f., 13. apr., 447. l., 44. lp.
- ⁵⁶ *Studi Baltici. A cura di Giacomo Devoto. Volume terzo.* Roma: Istituto per l'Europe Orientale, 1933. 172 p.

- ⁵⁷ *Archivum Philologicum*. Redaguoja P. Skardžius. 4. knyga. Kaunas: Universitatis Vītauti Magni, 1933. 173 p.
- ⁵⁸ *Filoloģijas materiāli*. Profesoram J. Endzelīnam sešdesmitajā dzimšanas dienā veltīts rakstu krājums. Rīga: Ramave, 1933. 219 lpp.
- ⁵⁹ B. [Bleše E.] Prof. J. Endzelīna godināšana viņa 60. dzimšanas dienā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1933. Nr. 2. 226. lpp.
- ⁶⁰ B. [Bleše E.] Profesora J. Endzelīna godināšana no ārzemju zinātnieku puses. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1933. Nr. 10. 297.–298. lpp.
- ⁶¹ LVVA, 7427. f., 13. apr., 447. l., 47. un 48. lp.
- ⁶² LVVA, 7427. f., 13. apr., 447. l.
- ⁶³ LVVA, 1615.f., 5. apr., 4426. l.
- ⁶⁴ *Latvijas pagasti*. Enciklopēdija. 1. sēj. A–Ļ. Rīga: a/s “Preses nams”, 2001. 488. lpp.

LESS-KNOWN PAGES FROM THE ACADEMIC BIOGRAPHY OF JĀNIS ENDZELĪNS UNTIL 1940

Sarma Kļaviņa

Summary

Key words: *history of Latvian science, history of Latvian linguistics, Baltistics, Jānis Endzelīns, Department of Baltic Philology of the University of Latvia*

The article is devoted to the less-known pages of the academic biography of Jānis Endzelīns within the time period from 1905, when Jānis Endzelīns received his master's degree, until the Soviet occupation in 1940.

The pages are unveiled by research of unpublished materials (documents in the archives of Latvian State History, Russian Academy of Sciences and Central State History Archive of St. Petersburg), as well as publications in the periodicals of that time, literature and memories. These sources have helped to obtain less-known facts about the defence of the master and doctor thesis of Jānis Endzelīns, as well as the publication and reviews of *Lettische Grammatik* (1922), the work on the Dictionary of Latvian language as began by Kārlis Milēnbahs, about the pedagogical and administrative work in the University of Latvia, about the recognition received in Europe and Latvia and the summer work place of the professor in 'Nāka', Koknese.